

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικό και Καποδιστριακό
Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παλαιοσλαβική Γλώσσα

Ενότητα 7: Από την όψιμη ινδοευρωπαϊκή στην πρωτοσλαβική και από την πρωτοσλαβική στα παλαιοσλαβικά: οι κυριότεροι κανόνες

Αλεξάνδρα Ιωαννίδου

Τμήμα Σλαβικών Σπουδών

B2. ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΨΙΜΗ ΙΝΔΟΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΟΣΛΑΒΙΚΗ ΚΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΟΣΛΑΒΙΚΗ ΣΤΑ ΠΑΛΑΙΟΣΛΑΒΙΚΑ: ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ

Όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, η σύγκριση των σλαβικών γλωσσών μεταξύ τους μας οδηγεί στην ανάπλαση των πρωτοσλαβικών και – ανάλογα – η σύγκριση όλων των ινδοευρωπαϊκών γλωσσών μας οδηγεί στην ανάπλαση της όψιμης Ινδοευρωπαϊκής. Η σύγκριση της όψιμης Ινδοευρωπαϊκής με την Πρωτοσλαβική μας επιτρέπει να ορίσουμε συγκεκριμένους κανόνες, βάσει των οποίων πραγματοποιήθηκε το πέρασμα απ' την όψιμη Ινδοευρωπαϊκή στην Πρωτοσλαβική. Συνοπτικά, οι κανόνες αυτοί είναι οι ακόλουθοι:

(1) *Απώλεια της χειλικοποίησης των χειλικοποιημένων υπερωικών – επικράτηση δηλαδή των απλών υπερωικών.* Με άλλα λόγια, τα όψιμα ινδοευρωπαϊκά $*k^h > *k$, $*g^h > *g$, $*g^h > *g^h$

Παράδειγμα: (όψιμα Ινδοευρωπαϊκά) $*k^h elh$ (γυρίζω) > (Πρωτοσλαβικό) $*kolo(s)$ > (Παλαιοσλαβικό) **κολο** (ρόδα).

(2) *Απώλεια της δασύτητας, δηλ. (όψιμα Ινδοευρωπαϊκά) $*d^h$, $*b^h$, $*g^h$, > (Πρωτοσλαβικά) $*d$, $*b$, $*g$*

Παράδειγμα: (όψιμα Ινδοευρωπαϊκά) $*d^h e$ > (Πρωτοσλαβικά) $*d e$ > (Παλαιοσλαβικά) -**дѣти** (ως δεύτερο συνθετικό λέξεων με την έννοια «βάζω, τοποθετώ, καθίζω» – βλ. τη λέξη «καθήσθαι»: **сѣдѣти**)

(3) *Μετατροπή του όψιμου ινδοευρωπαϊκού $*s$ > σε (πρωτοσλαβικό) $*x$ μετά από $*i$ (και $*j$), $*i$ (και $*u$) $*r$ και $*k$ (πρόκειται για τον λεγόμενο κανόνα “ruki”)*

Παράδειγμα 1: (όψιμα ινδοευρωπαϊκά) $*ojsu$ > (Πρωτοσλαβικά) $*uxo$ > (Παλαιοσλαβικά) **ογχο** (Εδώ μπορεί κανείς να αντιπαραβάλει το αρχαίο ελληνικό **ους**)

Παράδειγμα 2: (όψιμα ινδοευρωπαϊκά) * μ gs-u- > (πρωτοσλαβικά) * vьgь > (παλαιοσλαβικά) вгь

(4) Με την απώλεια των χειλικοποιημένων υπερωικών δημιουργία των συριστικών (s) και (z), δηλ. (όψιμα ινδοευρωπαϊκά) * \hat{k} > (πρωτοσλαβικά) *s, και (όψιμα ινδοευρωπαϊκά)* $\hat{g}^{(h)}$ > (πρωτοσλαβικά) *z

Παράδειγμα 1: (όψιμα ινδοευρωπαϊκά) * $\hat{k}leu-$ > (πρωτοσλαβικά) *slo ν os > (παλαιοσλαβικά) ѡлѡѡ

Παράδειγμα 2: (όψιμα ινδοευρωπαϊκά) * $\hat{g}h\bar{o}-$ > (πρωτοσλαβικά) *zha- > (παλαιοσλαβικά) зѡати

5) Σύγκλιση τόσο των μακρών όσο και των βραχέων (\bar{a} , \check{a}) (\bar{o} , \check{o}) σε (o). Δηλ. (ινδοευρωπαϊκό) *a, *o > (πρωτοσλαβικό) *o

Παράδειγμα: Το ινδοευρωπαϊκό *sal > (πρωτοσλαβικό) *sol > (παλαιοσλαβικό) ѡлѡѡ (σε αντίθεση π.χ. με το ελληνικό άλας, το γερμανικό Salz, το αγγλικό salt).

Δυο είναι οι νόμοι που διέπουν την μετάβαση απ' την πρωτοσλαβική στις παλαιοσλαβικές διαλέκτους: Η τάση για ανοδική ηχηρότητα και η τάση για συλλαβική αρμονία. Η τάση για ανοδική ηχηρότητα (ή ο νόμος της ανοιχτής συλλαβής) υπαγορεύει την εναλλαγή συμφώνου και φωνήεντος σύμφωνα με την εξίσωση CVCV (όπου C= consonant, σύμφωνο και V= vocal, φωνήεν) απαγορεύει δηλαδή την συσσώρευση συμφώνων ή φωνηέντων. Η τάση για συλλαβική αρμονία υπαγορεύει την εναλλαγή μαλακών συμφώνων με μπροστινά φωνήεντα και σκληρών συμφώνων με πίσω φωνήεντα.¹⁶

¹⁶ Θα δούμε παρακάτω, ότι σε περιπτώσεις που έχουμε σκληρά υπερωικά σύμφωνα σε συνδυασμό με μπροστινά φωνήεντα, επέρχεται μετατροπή τους σε ουρανικά –μαλακά- σύμφωνα.

Στο πλαίσιο της τάσης για **ανοδική ηχηρότητα**¹⁷, παρατηρούμε τις παρακάτω εξελίξεις:

(6) *Μονοφθογγισμός των φωνηεντικών διφθόγγων* (όπου φωνηεντικές είναι οι δίφθογγοι που συνδυάζουν ένα βραχύ ή μακρό ανοιχτό φωνήεν – e ή a – με ένα κλειστό φωνήεν – i ή u). Με άλλα λόγια: *ēi, *ēi > ī; *āi, *āi > ē; *ēu, *ēu > jū καθώς και: *āu, *āu > ū

Παράδειγμα: (όψιμα ινδοευρωπαϊκά) *bĕroitĕ > (πρωτοσλαβικά) *bĕrĕte > **берѣте** (πρβλ. με το ελληνικό «φέροτε»)

(7) *Εκπτώση των συμφώνων στο τέλος της λέξης.*

Παράδειγμα: (πρωτοσλαβικά) *nōktŭs > (παλαιοσλαβικά) **ночь**

(8) *Μονοφθογγισμός ρινικών διφθόγγων* (όπου η ρινική δίφθογγος αποτελείται από φωνήεν με ένρινο σύμφωνο – m, n) Δηλαδή αντικατάσταση της ρινικής διφθόγγου με μπροστινό φωνήεν από το μπροστινό jus, δηλ. το ρινικό φωνήεν ɛ - **▲** (πρωτοσλαβικό *en, *em, *in > **▲**) καθώς και αντικατάσταση της ρινικής διφθόγγου με πίσω φωνήεν απ' το πίσω jus, δηλ. το ρινικό φωνήεν ɔ - **⊗** (πρωτοσλαβικό *an, *am, *un, *um > **⊗**)

Παράδειγμα: (πρώιμη πρωτοσλαβική) *dĕsŭmtĭ > (πρωτοσλαβική) desętĕ > (παλαιοσλαβικό) **десѣтъ**

(9) *Απομάκρυνση των υγρών διφθόγγων* (όπου η υγρή δίφθογγος αποτελείται από φωνήεν με υγρό σύμφωνο – l, r). Η εξέλιξη αυτή διαχωρίζει τις διφθόγγους με κλειστό φωνήεν (*ŭr/*ŭr, *ŭl/*ŭl, *ĭr/*ĭr, *ĭl/*ĭl) που τρέπονται σε συλλαβικά υγρά και τις διφθόγγους με ανοιχτό φωνήεν (*ār/ār, *āl/*āl, *ēr/*ēr, *ēl/*ēl) όπου σημειώνεται μετάθεση του υγρού και έκταση του φωνήεντος. Με

¹⁷ Στη βιβλιογραφία, τον όρο αυτό θα τον βρούμε ως “rising sonority”

άλλα λόγια: (1) *ǔr/*ūr, *ǔl/*ūl > r, l και *īr/*īr, *īl/*īl > r', l'¹⁸ και (2) *ǣr/ǣr, *ǣl/ǣl, *ēr/*ēr, *ēl/*ēl > ra, la, re, le.¹⁹

Παραδείγματα: (πρωτοσλαβικό) *vīlk > (παλαιοσλαβικό) вѣлкѣ; (πρωτοσλαβικό) *gordь > (παλαιοσλαβικό) градѣ; (πρωτοσλαβικό) *melko > (παλαιοσλαβικό) мѣлко; (πρωτοσλαβικό) *berg > (παλαιοσλαβικό) бѣргѣ

(10) Έκπτωση των οδοντικών κλειστών πριν απ' το l. Με άλλα λόγια: *dl, *tl > l.

Παράδειγμα: (πρωτοσλαβικό) *plētlos > (παλαιοσλαβικό) плелѣ

(11) Τροπή των *tt, *dt σε st.

Παράδειγμα 1: (πρωτοσλαβικό) *plēttei > (παλαιοσλαβικό) плестѣ

Παράδειγμα 2: (πρωτοσλαβικό) *vēdtei > (παλαιοσλαβικό) вестѣ

(12) Προσθήκη προθετικών ημιφώνων στην αρχή της λέξης, ώστε να μην αρχίζουν οι λέξεις από φωνήεν. (Συνήθως προστίθεται το j)

Παράδειγμα: (όψιμα ινδοευρωπαϊκά) *ǣsmi > (πρωτοσλαβικά) *jǣsmī > (παλαιοσλαβικά) ѣсмѣ

Στο πλαίσιο της τάσης για **συλλαβική αρμονία**, παρατηρούμε τις παρακάτω εξελίξεις:

(13) Αποφωνία, που ορίζεται ως η προσαρμογή των φωνηέντων στα σύμφωνα που προηγούνται. Με άλλα λόγια, όταν ένα πίσω φωνήεν συμβαίνει να ακολουθεί ένα μαλακό σύμφωνο (ουρανικοποιημένο ή γιοτακισμένο σύμφωνο), τότε μετατρέπεται σε μπροστινό, σύμφωνα με την εξίσωση: C'ā, C'ǣ, C'ū, C'ǔ > C'ē, C'ě, C'ī, C'ĩ αντίστοιχα.

¹⁸ Η απόστροφος σηματοδοτεί το μαλακότητα του συμφώνου.

¹⁹ Η μετάθεση των υγρών θα πάρει διαφορετική μορφή, ανάλογη με τις γλωσσικές ομάδες των σλαβικών γλωσσών, αποτελώντας ένα απ' τα βασικά κριτήρια διαχωρισμού τους. Π.χ. στα ρωσικά, μετά το υγρό θα προστεθεί άλλο ένα φωνήεν, έτσι ώστε το *gord > градѣ > город – κανόνας που ονομάστηκε “rolnoglasie” ή «πλεοφωνία».

Παράδειγμα: (όνυμα ινδοευρωπαϊκά) *rālĵā > (πρωτοσλαβικά) *rāl'ē > (παλαιοσλαβικά) **пола** όπου για το -ja των παλαιοσλαβικών ευθύνεται μια μεταγενέστερη επανατροπή του ē σε ā.

(14) *Πρώτη (υποχωρητική) ουρανικοποίηση*, που εκφράζεται με την εξής εξίσωση: *k, *g, *x + ě, ē₁, ī₁, ĭ, ρ = č, ž(<dž), š

Παραδείγματα: **рекѡ** → **речеши**, **богѡ** → **боже**, **ѣтрахѡ** → **ѣтрашнѡ**

(15) *Δεύτερη (υποχωρητική) ουρανικοποίηση*, που εκφράζεται με την εξής εξίσωση: *k, *g, *x + ē₂, ī₂ (<*āi, *āi < *ōi, ōi) = c, z, s

Παραδείγματα: **богѡ** → **бози**, **помогѡ** → **помози!**

(16) *Τρίτη (προχωρητική) ουρανικοποίηση*, που εκφράζεται με την εξής εξίσωση: *ī, *ī₁, ρ + *k, *g, *x = c, z (<dz), s

Παράδειγμα: (πρωτοσλαβικό) *ānĭka > (παλαιοσλαβικό) **овѣца**

(17) *Γιοτακισμός ή η επίδραση του -j- στα σύμφωνα που προηγούνται*. Ο κανόνας αυτός εκφράζεται απ' τις παρακάτω εξισώσεις:

(α) *n, *l, *r + j = n', l', r' > (παλαιοσλαβικά) **нѣ**, **рѣ** ή και **лѣ** ή πάλι με το συνδυασμό των δυο υγρών συμφώνων και των γραμμάτων: **ѣ**, **ѡ**, **ѣ**, **ѡ**, **ю**.

Για παράδειγμα, έχουμε *χān'ā > **вонѡ**, **χāl'ā > **волѡ**, *zāg'ā > **зорѡ**

(β) *k, *g, *x + j = č, ž, š όπως στην πρώτη ουρανικοποίηση

плакати → **плачѣ** (= plak + j + ρ)

(γ) *t, *d + j = št, žd

ЖАДАТИ → ЖАЖДА

(δ) *sk, *zg, *st, *zd + j = št, žd

ИСКАТИ → ИЩА

(ε) *s, *z + j = š, ž

ПЬСАТИ → ПЬША

КАЗАТК → КАЖА

(στ) *p, *b, *m, *v + j = pl, bl, ml, vl

ЛЮБИТИ → ЛЮБЛЮ

(ζ) *kti + j = štj

***năktīs > НОЦЬ**

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών, Αλεξάνδρα Ιωαννίδου, 2015.
Αλεξάνδρα Ιωαννίδου. «Παλαιοσλαβική Γλώσσα. Ενότητα 7: Από την όψιμη ινδοευρωπαϊκή στην πρωτοσλαβική και από την πρωτοσλαβική στα παλαιοσλαβικά: οι κυριότεροι κανόνες». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/SLAVSTUD101/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

- Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:
- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

